

Аванесова Н. Э.
Шумило О. С.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

СУТЬ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

Резюме

В статье определена суть финансово-экономической безопасности как экономической категории, выделены этапы исследования категории экономической безопасности. Проанализированы существующие подходы и сформулирована собственная позиция авторов к сущности понятия «экономическая безопасность страны».

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, социально-экономическое развитие.

Avanesova N. E.
Shumilo O. S.

Kharkiv National University of Construction and Architecture

ESSENCE AND DEFINITION FINANCIAL AND ECONOMIC SAFETY AS AN ECONOMIC CATEGORY

Summary

In these article the essence of financial and economic safety as economic category is defined, the scheme of research of economic safety is developed. Existing approaches are analysed and own position of authors to essence of concept «economic safety of the country» is formulated.

Key words: financial and economic safety, national safety, economic safety, social and economic development.

УДК 336.27

Адонін С. В.
Лиса О. В.

Дніпропетровський національний університет імені Олеса Гончара

ДЕРЖАВНЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню сутності категорії «державний кредит» та сучасного стану державного кредитування в Україні. Розглянуто всі три форми прояву державного кредиту в Україні. Доведено, що тільки розгляд усіх трьох форм функціонування державного кредиту дозволяє достатньо повно розкрити суспільне призначення даної категорії.

Ключові слова: державне кредитування, кредитор, позичальник, гарант, запозичення.

Постановка проблеми. Побудова розвиненої, правової держави з соціально-орієнтованою ринковою економікою в Україні потребує здійснення ефективних політичних, економічних і фінансових перетворень. Запорукою таких перетворень є розвиток державних фінансів, одним із складників яких є державний кредит. Функціонування системи державного кредиту – важливий складовий елемент фінансового механізму та невід’ємна ознака державних фінансів.

За своєю економічною сутністю державний кредит – це сукупність економічних відносин, що виникають між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами – з іншого, за яких держава є позичальником, кредитором і гарантом [7].

Актуальність даної теми обумовлена складністю відносин у межах кредитного перерозподілу фінансових ресурсів за участі держави. З одного боку, держава, виступаючи кредитором, за допомогою використання кредитного механізму прагне реалізувати державні програми соціально-економічного розвитку, прийняті Верховною Радою України на перспективу. В межах функціонування цього механізму застосовується ресурсний потенціал державного бюджету та дер-

жавних позабюджетних фондів. З іншого боку, держава намагається отримати додаткові ресурси для підтримки своєї поточної діяльності (в ідеалі – інвестиційної), фінансування дефіциту бюджету, наявність якого в Україні вже давно стало звичним явищем. Це викликано недостатністю власних фінансових ресурсів для задоволення державою потреб суспільства та необхідністю залучення кредитних ресурсів. На жаль, Україна вжилася в роль хронічної позичальниці і, відповідно, боржниці. Останніми роками фактично кожен склад Уряду, приходячи до влади, починає з того, що обґрунтовує, в тому числі в засобах масової інформації, потребу в додаткових запозиченнях.

Перебування держави в якості гаранта викликане прагненням відкрити підприємствам і організаціям, які користуються державною підтримкою, більш легкий доступ до кредитних ресурсів і, відповідно, додаткових джерел фінансування розвитку їх діяльності. Однак ця, на перший погляд, нешкідлива діяльність у нашій державі також досить часто пов’язана з негативними наслідками – перекиданням боржниками зобов’язань з повернення кредитів та сплати відсотків по них на плечі самої держави, а точніше – сумлінних

платників податків, оскільки в разі неплатоспроможності боржника загальна сума його заборгованості повертається кредитором за рахунок коштів державного бюджету. Таким чином, потенційний державний борг, який виникає в момент видачі гарантії, за таких умов стає реальним (або фактичним) боргом держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важлива й неоднозначна роль державного кредиту у фінансовій системі України викликає постійну увагу дослідників до різних аспектів його функціонування. Так, розгляду теоретичних, правових і методичних засад функціонування державного кредиту в Україні, підходів до організації системи управління ним присвячені праці багатьох учених і дослідників, серед яких варто виділити: М.Я. Азарова, В.В. Башко, Т. Богдан [1], О.Д. Василюк, Т.П. Вахненко, Т.А. Вегнер, А.В. Джаман [3], М.В. Грідчину, О.М. Грубляк, В.М. Опаріна, Ю.В. Пасічника, О.І. Рогача, В.М. Федосова [2, 7], Л.В. Феценко, І.В. Форкун [8], С.І. Юрія [2, 7], Н.Б. Ярошевич та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досить часто дослідники обмежуються розглядом лише однієї сторони державного кредиту – коли держава виступає позичальницею. І не так багато науковців зосереджують увагу на інших проявах цієї категорії. Вважаємо, що інші форми прояву державного кредиту (коли держава виступає кредитором і гарантом) є не менш важливими і тому ця категорія потребує комплексного дослідження.

Мета статті. Метою даної статті є розгляд теоретичних та практичних засад функціонування державного кредиту в Україні.

Виклад основного матеріалу. В управлінні державним кредитом розрізняють два основних підходи: перший застосовується за умов, коли держава виступає кредитором, а другий – коли позичальником і гарантом. При першому підході управління державним кредитом розглядають як складову бюджетного менеджменту. Вона реалізується при формуванні бюджетної резолюції та розробці проекту Закону України «Про Державний бюджет України» на наступний рік.

При другому підході управління державним кредитом плавно переходить в управління державним боргом та гарантійними зобов'язаннями держави. Це, на думку відомих учених С.І. Юрія та В.М. Федосова, передбачає формування одного із напрямків фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю в ролі позичальника і гаранта, що потребує комплексного підходу, координації грошово-кредитної та фіскальної політики. У вузькому розумінні управління державним боргом розглядається як сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску, розміщенням боргових зобов'язань держави, наданням гарантій, а також проведенням операцій з обслуговування та погашення боргових зобов'язань [7, с. 236-237].

В управлінні державним кредитом розрізняють два основних підходи: перший – це коли держава виступає кредитором, а другий – коли позичальником і гарантом.

При першому підході управління державним кредитом розглядають як складову бюджетного менеджменту. Вона реалізується при формуванні бюджетної резолюції та проекту Закону України «Про Державний бюджет України» на наступний рік.

При другому підході управління державним кредитом передбачає формування одного із напрямків фінансової політики держави, пов'язаної з її діяльністю в ролі позичальника і гаранта, що потребує комплексного підходу, координації грошово-кредитної та фіскальної політики. У вузькому розумінні управління державним кредитом розглядається як сукупність дій, пов'язаних з підготовкою до випуску, розміщенням боргових зобов'язань держави, наданням гарантій, а також проведенням операцій з обслуговування та погашення боргових зобов'язань [7].

Відповідно, управління державним кредитом можна розглядати як сукупність трьох складників:

- 1) управління державним кредитуванням, яке є складовою бюджетного менеджменту;
- 2) управління державним боргом;
- 3) управління наданням та погашенням державних гарантій.

Виступаючи в ролі кредитора, держава здійснює суттєвий вплив на розвиток виробництва, рівень зайнятості, підтримує конкурентоздатність визначальних для економіки галузей, допомагає регіонам з низьким рівнем розвитку. Аналіз структури показників державного кредитування (табл. 1) показав, що протягом 2009-2013 років найбільшу частку в структурі наданих державою внутрішніх кредитів склали позики, надані підприємствам, установам і організаціям (аналіз був проведений лише стосовно показників внутрішнього кредитування, оскільки протягом 2009-2013 рр. державою не надавалися зовнішні кредити).

Таблиця 1
Структура наданих державних кредитів
(за класифікацією кредитування бюджету)

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Надання внутрішніх кредитів, у т.ч.:	100,00	100,00	100,00	100,0	100,0
- надання кредитів органам державного управління інших рівнів	21,55	0,00	0,00	0,00	0,00
- надання кредитів підприємствам, установам, організаціям	76,09	96,48	97,04	97,42	98,05
- надання інших внутрішніх кредитів	2,36	3,52	2,96	2,58	1,95

У 2013 році вона сягнула найбільшого за досліджуваний період значення в розмірі 98,05%. У 2009 році значну частку внутрішніх кредитів було надано органам державного управління, вона складала 21,55%.

Якщо ж розглядати динаміку показників державного кредитування, то можна зазначити, що певної закономірності тут не спостерігається (табл. 2). Обсяги наданих внутрішніх кредитів зростали у 2009 та 2011 роках, а в інші роки спостерігалось їх зменшення. Що стосується повернення наданих кредитів, то їх обсяг зростав у 2009 та 2013 роках, а в усіх інших – знижувався.

Таблиця 2
Динаміка (темпи приросту) наданих
та повернутих державних кредитів
за 2009-2013 рр., %

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Надання внутрішніх кредитів	+27,25	-29,07	+47,45	-12,95	-3,04
Повернення внутрішніх кредитів	+56,97	-12,55	-32,30	-0,82	+142,56
Кредитування	-	-52,28	-252,86	-19,76	-87,49

У 2011 році відбулося зростання обсягів наданих внутрішніх кредитів на 47,45% або на 2287,7 млн. грн. в порівнянні з попереднім роком. Таке збільшення було спричинене нестійким станом економіки країни протягом року, що в свою чергу було наслідком значних коливань на світових фондових біржах (було зафіксовано найсерйозніше падіння котирувань з кінця 2008 року). Також необхідність збільшення обсягів внутрішнього кредитування державою постала через відмову Міжнародного валютного фонду в наданні чергового траншу.

У 2012 році спостерігалось зменшення наданих внутрішніх кредитів на 920,8 млн. грн. або на 12,95% в порівнянні з 2011 роком. Таке скорочення пояснюється погіршенням економічної ситуації в країні. Промислове виробництво склало всього 0,2% замість очікуваних владою 3,9% впало на 1,8% після зростання на 7,6% роком раніше, а зростання ВВП на тлі скорочення українського експорту склало всього 0,2% замість очікуваних 3,9%.

У 2013 році спостерігалось зменшення обсягів державного кредитування на 3,04% порівняно з 2012 роком. Таке зниження можна пояснити складною політичною ситуацією в країні, яка спричинила й економічну нестабільність. Отже, в результаті погіршення економічної ситуації в Україні, спричиненого в тому числі політичною кризою, обсяг фінансових ресурсів для підтримки економіки країни, що залучався на умовах державного кредитування, у 2012 та 2013 роках суттєво скоротився.

Крім того, спостерігається постійне недовиконання запланованих показників кредитування державою протягом усього аналізованого періоду (табл. 3). Стосовно обсягів наданих внутрішніх кредитів можемо бачити, що починаючи з 2009 року спостерігається негативна тенденція до збільшення відхилення фактичного значення показника від запланованого, яке в 2013 році досягло свого найбільшого значення та становило 40,94%.

Щодо обсягів повернення внутрішніх кредитів, то бачимо, що найменше відхилення фактичного значення показника від запланованого було зафік-

совано у 2009 році та сягало 5,79%. Надалі ситуація суттєво погіршилась, особливо у 2011 році, про що свідчить відхилення від запланованих показників на 84,64%.

Отже, значні відхилення фактичних обсягів повернення внутрішніх кредитів від запланованих свідчать про погіршення кредитоспроможності позичальників та сприяють невиконанню запланованих обсягів надання внутрішніх кредитів, оскільки держава не отримує необхідних коштів у визначений термін.

Тепер розглянемо діяльність держави в якості позичальника і гаранта.

Як бачимо з рис. 1, загальна сума державного та гарантованого державою боргу зростає за досліджуваний період на 83,8%. Загалом державний борг зріс на 111,5%, а гарантований державою борг – лише на 14,6%. Найбільші темпи приросту державного боргу спостерігалися в 2010 році (42,5%); також прискоренням зростання державного боргу характеризувався 2013 рік (20,3%) [5]. Аналогічна тенденція стосується і внутрішнього державного боргу.

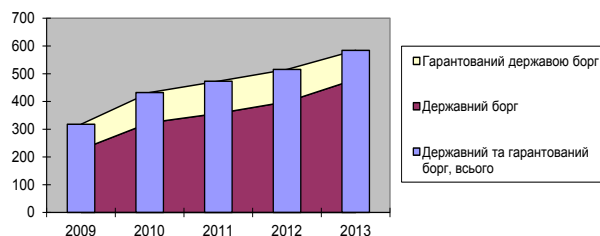

Рис. 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу за 2009-2013 рр.

Аналітики стверджують, що з 2014 року загальна сума державного та гарантованого державного боргу в середньому буде зростати на 7% з позитивною динамікою щодо уповільнення темпів росту цих показників. Прогнозовані темпи зростання боргу випереджують прогнозовані темпи зростання ВВП у 2014-2015 роках. Це свідчить про виникнення додаткової загрози борговій безпеці України. Крім того, суттєве зростання державних запозичень у 2014 році, про які вже існують домовленості з МВФ і ЄС, підтверджує ці загрози.

Питома вага державного боргу в загальному обсязі державного та гарантованого боргу впродовж 2009-2013 рр. поступово зростала з 71,4% у 2009 році до 82,2% у 2013 році (тобто на 10,8%). При цьому поступово зростала частка внутрішнього державного боргу – з 28,7% у 2009 році до 44,0% у 2013 році (тобто на 15,3%), а частка зовнішнього державного боргу поступово зменшувалася – з 42,7% у 2009 році до 38,2% у 2013 році (тобто на 4,5%). Відповідно, зменшувалася питома вага гарантованого державою боргу – з 28,6% у 2009 році до 17,8% у 2013 році або на 10,8% [5].

Таблиця 3

Аналіз виконання плану з надання та повернення державних кредитів

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Надання внутрішніх кредитів					
- заплановано, млн. грн.	8100,5	6686,4	13383,1	12087,4	14655,1
- виконано, млн. грн.	6797,4	4821,5	7109,2	6094,5	6000,0
- відсоток виконання плану, %	83,91	72,11	53,12	50,64	40,94
Повернення внутрішніх кредитів					
- заплановано, млн. грн.	4215,8	5609,2	15304,5	13114,8	12106,4
- виконано, млн. грн.	3971,7	3473,1	2351,3	2276,8	5522,6
- відсоток виконання плану, %	94,21	61,92	15,36	17,66	45,62

Стосовно гарантованого державою боргу можна зазначити, що найбільший темп приросту спостерігався в 2010 році (19,7%), а в 2013 році, навпаки, спостерігалось зменшення його обсягу на 10,4%. Як уже зазначалося, в Україні державні гарантії є досить дорогим інструментом державних інтервенцій і є причиною зростання боргового навантаження на державний бюджет. Вищенаведені статистичні дані дають підстави сподіватися, що на зміну безпідставному лобюванню вирішення боргових проблем приватних комерційних структур прийде виважена політика надання державних гарантій.

Зростання загальної суми державного боргу призводить до зростання витрат бюджету на його обслуговування. Аналіз обсягів бюджетних видатків на обслуговування державного боргу дозволив побудувати таблицю платежів за державним боргом України (табл. 4).

Як бачимо з даних таблиці, за період з 2009 року по 2013 рік (а в подальшому і 2014 рік) обсяг платежів за державним боргом зріс майже втричі. Це є суттєвим навантаженням на державний бюджет і на фінансову базу держави в цілому.

На рисунку 2 наведено порівняння обсягів кредитів, наданих державою, і обсягу державних запозичень. Як бачимо, більша частина запозичених державою коштів спрямовується не на надання кредитів економічним суб'єктам, а на інші цілі (поповнення державних валютних резервів, погашення зовнішньої заборгованості України та на фінансування дефіциту бюджету).

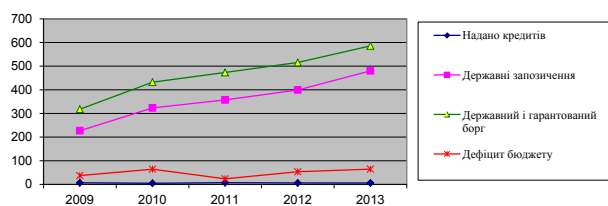

Рис. 2. Обсяги наданих з бюджету кредитів, дефіциту бюджету, здійснених державою запозичень та загальної заборгованості України, млрд. грн.

Однак у 2011 році дефіцит бюджету значно скоротився, тому цілком природно, що в цьому році спостерігалось зростання обсягу наданих дер-

жавою кредитів, наскільки це дозволили її фінансові можливості. Крім того, можемо бачити, що обсяг державних запозичень зростав навіть тоді, коли дефіцит бюджету скорочувався (у 2011 р.), що свідчить про певні розбіжності в бюджетній і борговій політиці держави.

Таким чином, можемо вказати такі негативні аспекти державного кредитування (у разі, коли держава виступає позичальником):

1. Зростає загроза національній безпеці країни. Безпосередній державний вплив на економічні процеси поступово зменшується. Разом з тим зростає залежність від міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав.

2. Обслуговування та повернення зовнішньому боргу спричиняє перерозподіл частини ВВП та національного багатства на користь іноземних держав – кредиторів України.

3. Залежність країни від іноземного позикового капіталу апіорі викликає чутливість її економіки від світових фінансово-економічних криз.

4. При фінансуванні дефіциту бюджету за рахунок внутрішніх позик держава створює додатковий попит на тимчасово вільні фінансові ресурси і тим самим не дає можливості вітчизняним підприємствам задовольнити свої потреби в інвестиційних ресурсах на прийнятних умовах.

5. Значне зростання державного боргу, який є наслідком застосування однієї з форм державного кредиту, призводить до зменшення платоспроможного попиту (а, відповідно, і споживання), рівня зайнятості та доходу на душу населення внаслідок зменшення обсягів інвестицій.

6. Активне залучення приватних капіталів нерезидентів створює додатковий попит на іноземну валюту у випадку репатріації прибутків, зароблених з його використанням. Це призводить до знецінення національної валюти країни – реципієнта.

Загалом, ми погоджуємось з окремими вітчизняними дослідниками [1; 3; 6; 7; 8], що для попередження виникнення боргової кризи, зменшення боргового навантаження на економіку країни та підвищення рівня економічної безпеки України доцільно:

- спрямовувати залучені кошти на розвиток високотехнологічних галузей, які виготовляють продукцію зі значним вмістом доданої вартості;

Таблиця 4

Платежі за державним боргом України за 2009-2014 рр.

Роки	Показники	Обслуговування державного боргу	Погашення державного боргу	Всього платежів за державним боргом	Відношення платежів за державним боргом до видатків бюджету, %
2009	Обсяг, млрд. грн.	9,0	31,3	40,3	16,6
2010	Обсяг, млрд. грн.	15,5	26,7	42,2	13,9
	Приріст, %	+72,2	-14,7	+4,7	-
2011	Обсяг, млрд. грн.	23,1	45,6	68,8	20,6
	Приріст, %	+49,0	+70,8	+63,0	-
2012	Обсяг, млрд. грн.	24,2	68,1	92,3	23,3
	Приріст, %	+4,8	+49,3	+34,2	-
2013	Обсяг, млрд. грн.	31,7	79,8	111,5	27,6
	Приріст, %	+31,0	+17,2	+20,8	-
Приріст за період 2009-2013 рр.	+252,2	+155,0	+176,7	-	-
2014 (прийнято в січні)	Обсяг, млрд. грн.	44,9	95,5	140,3	30,4
	Приріст, %	+41,6	+19,7	+25,8	-
2014 (прийнято в березні)	Обсяг, млрд. грн.	46,0	109,2	155,2	35,5
	Приріст, %	+45,1	+36,8	+39,2	-

- оптимізувати структуру боргу за внутрішніми та зовнішніми позиками, зокрема зменшуючи питому вагу зовнішніх запозичень;

- мінімізувати валютні та відсоткові ризики шляхом підвищення ролі внутрішніх позик;

- оптимізувати платежі за державним боргом таким чином, щоб мінімізувати навантаження на бюджет у «пікові» періоди сплати.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи вищенаведене, необхідно зазначити, що державний кредит – багатогранна та складна категорія. Її не можна роз-

глядати лише як боргові відносини, в яких держава виступає позичальником. При застосуванні категорії державного кредиту держава не обмежена лише роллю позичальника. Їй притаманна також роль кредитора і гаранта. Тільки розгляд усіх трьох форм функціонування державного кредиту дозволяє достатньо повно розкрити суспільне призначення даної категорії, яке полягає в перерозподілі фінансових ресурсів між окремими суб'єктами, сферами діяльності, регіонами, а також країнами за допомогою кредитного механізму.

Список літератури:

1. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності [Текст] / Т. Богдан // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 4. – С. 8.
2. Бюджетна система : підруч. [Текст] / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль : Екон. думка, 2012. – 871 с.
3. Державний борг України: економічна суть та сучасний стан [Електронний ресурс] / А. В. Джаман. – Режим доступу : <<http://www.rusnauka.com>>.
4. Макроекономічні тенденції у 2011 році [Електронний ресурс]: за даними Держкомстату України / Звіт за 2011 рік. – Режим доступу : <<http://www.kinto.com/reports/year2011/23305.html>>.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.minfin.gov.ua>>.
6. Печенюк Н. М. Економічна безпека України в контексті управління зовнішнім боргом держави [Текст] / Н. М. Печенюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8(122). – С. 132-141.
7. Фінанси : підруч. [Текст] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
8. Форкун І. В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи [Текст] / І. В. Форкун, К. П. Хитра // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 195-199.

Адонін С. В.

Лыса Е. В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара

ГОСУДАРСТВЕННОЕ КРЕДИТОВАНИЕ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена исследованию сущности категории «государственный кредит» и современному состоянию государственного кредитования в Украине. Рассмотрены все три формы проявления государственного кредита в Украине. Доказано, что только рассмотрение всех трех форм функционирования государственного кредита позволяет достаточно полно раскрыть общественное назначение данной категории. **Ключевые слова:** государственное кредитование, кредитор, заемщик, гарант, займы.

Adonin S. V.

Lysa O. V.

Dnepropetrovsk National University named after Oles Gonchar

GOVERNMENT LENDING AND BORROWING IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to studying the essence of the category «a state credit» and the current state of government lending and borrowing in Ukraine. All three forms of a state credit in Ukraine are studied. It is proved that only studying all three forms of credit functioning makes it possible to discover the social purpose of the given category.

Key words: government lending and borrowing, lender, borrower, guarantor, loans.